

INTRODUCERE

Cartea de față nu este o istorie a raporturilor dintre Veneția și Moldova², nicio monografie a luptelor lui Ștefan cel Mare cu turcii și cu atât mai puțin o prezentare a conflictului Imperiului Otoman cu Veneția care s-a derulat între 1463 și 1479³. Este doar o „poveste” despre un moment de răscruce în istoria Moldovei medievale când, în urma expediției sultanului Baiazid al II-lea din 1484, cetățile Chilia și Cetatea Albă, împreună cu o bună parte din colțul sud-estic al principatului, au fost anexate Imperiului Otoman. Cât de importante au fost aceste două fortărețe rezultă nu numai din compararea lor, în vocabularul politic al timpului, cu o poartă a creștinătății⁴, dar și din înverșunarea cu care Moldova

---

² Un asemenea demers a fost deja întreprins v. N. Iorga, *Veneția în Marea Neagră*, p. 1-76; Șerban Papacostea, *Venise*, p. 599-624; Eugen Denize, *Românii între Leu și Semilună*, p. 81-128; E. Denize, *Ștefan cel Mare. Dimensiunea internațională a domniei*, Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2004.

³ Hans Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, p. 127-134 (ultima accesare 12.04. 2006)

⁴ Formula este utilizată nu numai de Ștefan cel Mare (*Războieni*, p. 230), dar și de doi sultani otomani – Mehmed al II-lea (v. cuvintele atribuite sultanului de „ienicerul sârb” în *Călători străini despre Țările Române*, ed. Maria Holban, București, Ed. Științifică, București, 1968, p. 128) și Baiazid al II-lea (Vincentio Makusev (ed.), *Monumenta*, p. 134-135). Într-o formă ușor diferită apare și într-unul din rapoartele lui Giovanni Dario v. G. Calo, 22 *Dispacci*, 48-50: „doman o laltro insirano fuora de la bocha per andar contra carabogdan dove se dixe el Signor cum le soe zente haver drizato el so camino (...) vero e che per quanto sento rasonar da homeni pratici de quelli paexi lavrira una porta molto pericolosa contro pollana”.

le-a apărât în secolele XIV-XV. Cetatea Albă a făcut obiectul rivalității cu Lituania marelui duce Vitold⁵ și, ulterior, a rezistat mai multor atacuri otomane, în timp ce Chilia a fost, în paralel, măruș discordiei în raporturile moldo-muntene, respectiv ungaro-polone, cetatea schimbându-și de mai multe ori stăpânii. A intrat în stăpânirea domnilor munteni la o dată greu de precizat, apoi, cândva, în timpul lui Mircea cel Bătrân, a devenit posesiune a Moldovei în vremea lui Alexandru cel Bun. În timpul domniei lui Vlad Dracul pare să fi fost din nou în hotarele Țării Românești, pentru ca, mai târziu, să se numere printre fortărețele domnilor de la Suceava. În 1448 Petru al II-lea al Moldovei a cedat-o guvernatorului Ungariei, Ioan/Iancu de Hunedoara pentru ca, în 1465, să fie recucerită de Ștefan cel Mare, care a păstrat-o aproape două decenii⁶.

Drept urmare, nu ar fi exagerat să considerăm anul 1484 drept unul dintre momentele „cheie”⁷ ale domniei lui Ștefan cel Mare cu atât mai mult cu cât domnul Moldovei a reacționat aproape imediat încercând să recupereze teritoriile fie prin mijloace proprii, fie cu sprijin polon.

Reconstituirea propusă pornește de la mărturia venețiene contemporane evenimentului, mai exact de la

---

⁵ Matei Cazacu, *L'expansion*, p. 99-122 ; Virgil Ciocîltan, *Raporturi*, p. 129-143.

⁶ Pentru diferitele puncte de vedere despre cronologia stăpânirilor asupra Chilieii vezi Virgil Ciocîltan, *Chilia*, p. 2091-2096; Ștefan Andreescu, *Une ville*, p. 217-230.

⁷ Pentru această formulă v. Dumitru Nastase, *Ideea imperială*, p. 10; Ștefan S. Gorovei, *1473 – Un an cheie al domniei lui Ștefan cel Mare*, AIIAX, 16, 1979, p. 145-149; Ștefan S. Gorovei, Maria Magdalena Székely, *Princeps omni laude maior. O istorie a lui Ștefan cel Mare*, Sfânta Mănăstire Putna, 2005, p. 93-98.

42 de rapoarte, nepublicate sau cvasi-ignorată⁸, redactate între ianuarie 1484 și februarie 1485 de bailul venețian la Constantinopol, Pietro Bembo și de secretarul Senatului Republicii, Giovanni Dario. Invocarea caracterului inedit sau puțin cunoscut⁹ nu ar fi de ajuns pentru a scrie o istorie a războiului din 1484. S-ar putea spune – voci mai mult sau mai puțin autorizate au făcut-o deja¹⁰ – că reflectarea Imperiului Otoman în rapoartele

---

⁸ Textele lui Pietro Bembo au rămas inedite până în anul 2004. Nici atunci nu ar fi fost publicate dacă nu ar fi existat volumul de studii închinat lui Ștefan cel Mare de Sfânta Mănăstire Putna. În schimb, rapoartele lui Giovanni Dario au fost publicate de Giuseppe Calo într-o ediție care a rămas cunoscută de un număr restrâns de specialiști v. 22 *Dispacci*.

⁹ Ironia face ca documentele să fi rămas puțin cunoscute și după publicarea lor. Cu câteva excepții, medievistii care au analizat în ultimul deceniu raporturile moldo-otomane în domnia lui Ștefan cel Mare au preferat să se raporteze la izvoare de mult publicate și la lucrări consacrate. Un bun exemplu l-a reprezentat comunicarea ținută la Institutul N. Iorga în anul 2015 de Sergiu Iosipescu și Anca Popescu, *Moldova pontică în vremea războiului cu Imperiul otoman din anii 1473-1486*. Cu acea ocazie autorii au recuzat prin ignorare nu numai mărturiile venețiene sus-amintite, publicate de mai bine de un deceniu, dar și altele napoletane, milaneze și chiar otomane care confirmau cronologia și derularea evenimentelor propuse de Bembo și de Dario. Comentarii suplimentare sunt de prisos.

¹⁰ O foarte bună prezentare a chestiunii la Eric Dursteler, *Describing or distorting the „Turk”? The Relazioni of the Venetian ambassadors in Constantinople as a historical source*, „Acta Histriae”, 19, 2011, 1-2, p. 231-248. Un adevărat record al scepticismului istoriografic îl stabilește Lucian Boia care desființează rapoartele într-o singură frază v. L. Boia, *Jocul cu trecutul. Istoria între adevăr și ficțiune*, București, 198, p. 20-21. Domnia sa consideră că rapoartele baililor și ambasadorilor *Serenissimei* „Sunt surse, firește, dar în mai mică măsură pentru istoria medievală și modernă a Europei în deplinătatea și autenticitatea ei, cât pentru privirea venețiană asupra lucrurilor”. Mult mai nuanțată este perspectiva lui Paolo Preto, *Venezia e i Turchi*, Padova, p. 71-73 și 91 care atrage atenția asupra prejudecăților care au stat în spatele elaborării textelor venețiene fără a nega valoarea acestora ca izvor istoric. Însă analiza cea mai pătrunzătoare și judecata cea mai echilibrată aparține lui Filippo de Vivo, *Venetian Relazioni*, p. 25-59.

diplomatice venețiene poate induce ușor în eroare cât timp aceste mărturii au o doză inerentă de subiectivitate și au depins întotdeauna de capacitatea emisarilor venețieni de a depăși barierele culturale dintre lumea creștină și cea musulmană. Scepticii au accentuat ideea că, de multe ori, bailii s-au folosit în elaborarea relatărilor (*relazioni*) susținute la sfârșitul misiunii lor de documente similare ale unor predecesori și că această copiere a modelelor consacrate a știrbit mult din veridicitatea expunerii. Alte voci au insistat pe venetocentrismul textelor în discuție care a distorsionat înțelegerea altei culturi. Concluzia unei asemenea judecăți este una negativă; relatările baililor și ambasadurilor *Serenissimei* Republici ar fi mai utile pentru a înțelege ideile politice, temerile, obiectivele aristocrației venețiene decât pentru a ne face o imagine clară despre Imperiul Otoman în perioada medievală târzie și premodernă¹¹. Asumând rolul avocatului diavolului aș putea adăuga că, în unele situații, cel puțin, venețienii s-au lăsat înșelați atunci când au transmis spre lagună informații în legătură cu evenimente politice și militare din teritoriile supuse sultanului¹², iar acest lucru a fost posibil tocmai din cauza prejudecăților emisarilor venețieni și – paradoxal – eficienței rețelei de știri pe care Veneția a dezvoltat-o în teritoriile otomane. Având o

---

Studiul ilustrează cât de complexe sunt problemele puse de aceste mărturii istorice și cât de greșit ar fi să le judecăm în bloc, fără a ține cont de contextul în care au fost elaborate și de mizele pe termen scurt și mediu ale unor astfel de texte.

¹¹ Punct de vedere dezvoltat de Gino Benzoni, *Ranke's Favorite Source: The Relazioni of the Venetian Ambassadors*, în G. G. Iggers, J. M. Powell, (eds.), *Leopold von Ranke and the shaping of the historical discipline*, Syracuse University Press, 1990, p. 11-27.

¹² Ovidiu Cristea, *O altă istorie*, p. 39-50; O. Cristea, *Puterea cuvintelor*, p. 218-246.

încredere nemărginită în capacitatea colectării și confruntării informațiilor, cârmuitorii Veneției au căzut, uneori, victimă unor manipulări și distorsionări provocate în epocă de diverse cercuri de putere, în primul rând de cele otomane. Asta nu înseamnă însă că au fost de fiecare dată păcăliți și că rețeaua venețiană nu a funcționat, totuși, la parametri optimi.

Dincolo de toate aceste rezerve și observații, documentele aduse în discuție nu își pierd importanța ca mărturii istorice; dimpotrivă, odată conștientizate limitele sus-amintite, textele în cauză ne permit să reintrăm în contact cu o lume dispărută cu mai bine de jumătate de mileniu. În ciuda subiectivismului inerent, rapoartele diplomatice venețiene sunt importante pentru că ne permit să confruntăm modelul politic al Republicii marcine cu cele ale altor regate și imperii ale epocii. Tocmai pentru că au fost convinși de perfecțiunea instituțiilor venețiene, ambasadorii și bailli *Serenissimei* au trebuit să fie atenți, să înțeleagă și să explice mecanismele puterii din alte spații și culturi. În plus, așa cum istoricul american Eric Dursteler a subliniat, cei care au pus sub semnul întrebării valoarea de mărturie a acestor texte au părut să ignore contextul în care au fost scrise. După înfrângerile dureroase din cele două conflicte majore cu Poarta derulate în secolul al XV-lea și la începutul celui de-al XVI-lea (1463-1479 și 1499-1503) Veneția a fost nevoită să ducă o luptă pentru supraviețuire în care arma principală a fost o diplomatie flexibilă. În aceste condiții, conducerea Veneției avea nevoie de informații de primă mână, nu de exerciții retorice care să repete până la saturație lucruri deja știute¹³. La rândul său,

---

¹³ Eric Dursteler, *Describing or distorting the Turk*, p. 239.

istoricul italian Filippo de Vivo a atras atenția asupra riscurilor de a judeca în bloc o întregă categorie de documente aparent uniformă, dar în realitate extrem de diversă. În ciuda asemănărilor, fiecare relatare a unui ambasador sau bail venețian a fost produsul unui context și a depins în mare măsură de personalitatea celui care a redactat documentul¹⁴. Același istoric a scos în evidență că fiecare text a fost compus în chip diferit unele pe baza unor însemnări prealabile, altele după ce discursul fusese rostit în fața conducerii Republicii; mai mult decât atât, în unele cazuri există mai multe variante pentru aceeași *relazione*, între versiuni existând diferențe semnificative de care orice istoric trebuie să țină cont¹⁵. Pe lângă aceste argumente nu ar trebui uitat că rapoarte finale nu au fost produsul unui singur om, ci al unei întregi rețele de culegere, filtrare și analizare a informațiilor culese dintr-o anumită zonă geografică. Toate știrile culese de la spioni, negustori, informatori ocazionali erau comparate înainte de a fi comunicate în scris conducerii Republicii. Rapoartele reflectă, desigur, punctul de vedere venețian, interesele pe termen scurt și mediu în raporturile cu Imperiul Otoman, dar tocmai din pricina acestui aspect pragmatic astfel de mărturii au trebuit să se bazeze pe problemele de zi cu zi din relațiile cu supușii sultanului. Atât rapoartele lunare (*dispacci*) cât și cele finale (*relazioni*) reflectă tensiuni și probleme existente la nivel regional chiar și atunci când la nivelul centrelor părea să domnească deplina armonie. Or, tocmai din cauza acestor chestiuni la nivel local, rapoartele baililor și ambasadorilor la Constantinopol au fost în permanență dublate de cele ale unor reprezentanți ai

---

¹⁴ Filippo De Vivo, *How to read*, p. 29.

¹⁵ *Ibidem*, p. 30.

Republicii în teritoriile din Mediterana răsăriteană. Ar fi greu de imaginat o situație în care toți oficialii venețieni ar fi fost prizonierii acelorași clișee mentale și prejudecăți împărtășind aceeași neputință de a înțelege ce se întâmplă în jurul lor.

În plus, relatarea finală susținută în fața dogelui și a elitei politice din lagună s-a bazat, în multe situații, pe rapoartele trimise regulat, în fiecare lună, spre metropolă. Gino Benzoni remarca deja puternica legătură existentă între cele două tipuri de izvoare, dar concluzia sa a fost una negativă. Istoricul italian a pus în contrast forma sintetică, standardizată și sofisticată folosită de *relazioni* cu prospețimea, actualitatea și aspectul detaliat din *dispacci*¹⁶. Numai că o asemenea dihotomie este îndoielnică. Ar fi greu de înțeles cum aceleași personaje au putut da dovadă de spirit de observație într-un caz fiind, în celălalt, victimele prejudecăților și auto-amăgirii. Nu ar trebui uitat că, în secolele XV-XVII, Veneția a fost prețuită atât de puterile occidentale, cât și de otomani, pentru extraordinara abilitate de a afla tot ce se întâmplă la curțile europene. Dacă rapoartele reprezentanților venețieni ar fi fost atât de supra-saturate de viziunea venețiană, ar fi greu de înțeles admirația unanimă de care Republica s-a bucurat în ochii contemporanilor. Totodată, ar fi dificil de deslușit de ce rapoartele venețiene au fost copiate, traduse, tipărite, adoptate ca model de către toți diplomații vremii¹⁷. Nu în ultimul rând, prăpastia dintre *dispacci* și *relazioni* nu este atât de mare. *Dispacci*, chiar dacă reflectă cele

---

¹⁶ Gino Benzoni, *Ranke's Favorite Source*, p. 24.

¹⁷ F. De Vivo, *How to read*, p. 33-36; cf. Edward Muir, *Leopold von Ranke: His Library, and the Shaping of Historical Evidence*, în „The Courier”, 22, 1987, 1, p. 7.

întâmplare în Imperiul Otoman de la mesajul anterior, au trebuit, la rândul lor, să respecte anumite reguli. Ca și în cazul relatărilor finale, autorul a încercat să își pună în lumină abilitățile diplomatice și priceperea în ducerea la îndeplinire a instrucțiunilor primite. Uneori rapoartele regulate au putut crea o oarecare confuzie conținând informații contradictorii despre un anumit eveniment, divergențe care nu se mai regăsesc în raportul de la finalul misiunii. În concluzie, rapoartele regulate nu sunt documente mai puțin „contaminate” decât incriminatele *relazioni* și trebuie judecate drept izvoare care au deopotrivă punctele tari, respectiv punctele slabe ale oricărui document redactat de un ambasador venețian.

Din toate aceste motive, versiunea venețiană asupra războiului moldo-otoman din 1484 merită atenție. Povestea pe care textele venețiene o spun despre conflictul amintit are anumite particularități. Dosarul începe brusc în 1484 și nu se referă doar la confruntarea moldo-otomană. Este, mai exact, o poveste în poveste în care Moldova și domnul ei sunt personaje printre multe altele. Nu neapărat minore, dar nici cele mai importante.

În fapt, Moldova este mai mult într-un plan secund mascată, mai mereu, de umbra proiectată de Imperiul Otoman și de distanța care îi separa pe cei doi martori de principatul est-carpatic. Odată războiul terminat, cei doi venețieni și-au îndreptat atenția spre alte probleme, interesul pentru Ștefan cel Mare și supușii săi reactivându-se la Veneția doar către sfârșitul veacului al XV-lea, în momentul unui nou conflict între lumea creștină și Semilună. Pe lângă amintitul specific al rapoartelor, povestea are, așadar, destule puncte obscure și întrebări fără răspuns. Începutul este, cum am spus, abrupt, iar finalul inexistent. Sau, mai precis, finalul

corespunde cu sfârșitul dosarului propriu-zis păstrat în arhivele venețiene, istoricii fiind nevoiți să recompună epilogul din alte mărturii contemporane.

Cu toate acestea, firul povestirii depănat de Pietro Bembo și de Giovanni Dario merită urmărit pentru că, în comparație cu alte documente contemporane, este rezultatul unor informații care au circulat în epocă, în primul rând în teritoriile supuse lui Baiazid al II-lea. Fără a fi ferite de distorsiuni sau factori subiectivi, rapoartele întocmite pe baza știrilor și zvonurilor provocate de expediția sultanală în Moldova ne dau o imagine a evenimentelor derulate în 1484. Nu este vorba, desigur, de răsturnări spectaculoase ale cunoștințelor deja existente¹⁸, dar există unele rectificări importante ale cronologiei, nuanțări, precum și întăriri ale unor ipoteze mai vechi. Textele întocmite de Bembo și de Dario surprind destul de bine starea de spirit din tabăra otomană, în comparație cu texte narrative care au fost, de regulă, redactate la o oarecare distanță de evenimente. Distanța în timp și spațiu față de faptele relatate, judecarea celor întâmplate prin prisma rezultatului final al campaniei, scopul operei, caracterul documentației sunt doar o parte a factorilor care și-au pus amprenta asupra izvoarelor narrative. Nu de puține ori au existat confuzii, comprimarea unor episoade, omisiuni ș.a.m.d. În acest sens, Nicolae Iorga observa, parcurgând cronicile italiene referitoare la expediția din

---

¹⁸ Derularea campaniei a fost reconstituită, în special pe baza surselor otomane, de Nicoară Beldiceanu, *La campagne*, p.67-77; Nicoară Beldiceanu, *La conquête des cités marchandes de Kilia et de Cetatea Albă par Bayezid II*, „Süd-Ost-Forschungen” 23, 1964, p. 36-90. Lăsând la o parte cronologia, multe dintre concluziile studiilor menționate își păstrează valabilitatea.

1484, că „divergențele sunt mult prea mari pentru a putea combina din ele o poveste sigură”¹⁹.

Pentru unii cronicari, alegerea Moldovei drept țintă ar fi fost o soluție de ultim moment; cronologia și detaliile expediției (efectivele otomane, participarea tătarilor și a trupelor muntene, numărul de corăbii din flota sultanului, derularea asediilor) diferă de la un caz la altul. În mod straniu, nici măcar în privința cetăților cucerite de sultan nu există consens. În unele cazuri se vorbește doar de Cetatea Albă, alteori cucerirea acestei fortărețe este amplasată înaintea ocupării Chilieii. Pentru a încurca și mai mult lucrurile, o cronică venețiană nota că Baiazid al II-lea, reunindu-și oastea, a pus stăpânire pe trei cetăți „Licostomo, Moncastro și Asprocastro”²⁰. La vremea când Nicolae Iorga publica acest text în volumul al III-lea din *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor*, această mărturie putea fi privită drept un indiciu al confuziei terminologice a cronicarului venețian. Astăzi, un cerc foarte restrâns de specialiști poate interpreta fragmentul drept o aluzie la existența unor cetăți pereche: Cetatea Albă (*Asprokastron*) – Cetatea Neagră (*Maurokastron*), ipoteză sprijinită de rezultatul cercetărilor întreprinse de Matei Cazacu²¹ și Șerban Papacostea²².

Toate aceste observații nu își propun să pună sub semnul întrebării valoarea surselor narative a căror importanță a fost reconsiderată în ultimele decenii, ci doar să sublinieze câteva probleme care pot apărea în interpretarea lor. În raport cu cronicarii, rapoartele lui

---

¹⁹ N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 156.

²⁰ N. Iorga, *Acte și fragmente*, III, p. 15: „Fato lo suo exercito, ando personalmente ala conquista de dito paese, conquisto Licostomo e Moncastro ale marine de fiume et un altra terra: Asprocastro”.

²¹ Matei Cazacu, *L'expansion*, p. 99-122.

²² Șerban Papacostea, *Maurocastrum*, p. 911-915.

Pietro Bembo și Giovanni Dario surprind evenimentele „în mișcare”, dau detalii despre știrile care circulau și despre felul în care erau înțelese, comentate, manipulate. Aceste aspecte nu fac din rapoartele venețiene o categorie mai „obiectivă” sau mai „valoroasă” în comparație cu izvoarele narrative, ci doar subliniază scopul diferit pentru care au fost scrise. Intenția de a oferi conducerii Veneției informații cât mai exacte despre starea de lucruri din Imperiul Otoman a făcut ca atenția celor doi reprezentanți ai Republicii să se îndrepte și către aspecte ignorate îndeobște de cronicari.

Nu trebuie dedus însă că acest caracter informativ al rapoartelor nu poate ascunde capcane pentru istoricul de astăzi. Acestea provin din ceea ce am amintit deja: felul în care venețienii obțineau, selectau și prelucrau informația pe care o trimiteau apoi superiorilor lor. În culegerea știrilor reprezentanții Republicii au utilizat, mai mereu, o varietate de mijloace de la spioni și captarea bunăvoinței unor dregători otomani, până la simple zvonuri care circulau în mulțime. Diversitatea surselor explică coexistența și caracterul contradictoriu al unor mărturii despre derularea unui eveniment. Marea varietate și dificultatea de a verifica, în unele cazuri, o anumită informație, explică de ce Bembo și Dario au avut întotdeauna grijă să precizeze dacă o anumită știre a fost obținută dintr-o sursă demnă de încredere. Asta nu înseamnă că nu au inclus, atunci când au considerat necesar și vești care păreau simple speculații sau fantezii.

Dependența de sursa de informare explică și o anumită particularitate a mărturiilor celor doi referitoare la expediția din 1484. Datele despre fixarea țintei campaniei, despre pregătirile militare, contactele diplomatice

ale Porții sunt mult mai numeroase și mai precise decât cele referitoare la derularea războiului. Motivul este evident. Primele s-au desfășurat sub ochii lor, sau – în orice caz – în imediata apropiere, în timp ce derularea celor două asedii s-a petrecut la o distanță apreciabilă. În aceste condiții nu este de mirare că relatarea conflictului este destul de sumar expusă, dar – chiar și așa – versiunea oferită este importantă pentru că ne permite să surprindem speculațiile care au circulat pe marginea conflictului, precum și variantele divergente despre intențiile și acțiunea sultanului, respectiv despre reacția domnului Moldovei. Textele redactate de bail și de secretar nu sunt, prin urmare, „mai aproape de adevăr” decât cronicile, ci constituie doar o altă versiune a războiului din 1484. De altminteri, dihotomia între rapoartele diplomaților venețieni și sursele narrative nu trebuie exagerată. Multe cronici – iar cele venețiene excelează la acest capitol – au inserat în cuprinsul lor documente oficiale pentru a da un plus de veridicitate faptelor expuse. Domenico Malipiero și Marino Sanudo cel Tânăr au procedat în acest fel în lucrări istorice care au amalgamat stilul cronicăresc cu cel al jurnalelor și cu documente oficiale. Relatarea campaniei din 1484 nu a făcut excepție și Nicolae Iorga semnala păstrarea unor informații de la Bembo și Dario prin lucrarea pe care Sanudo a consacrat-o dogilor Veneției²³.

Această relație strânsă între izvoarele narrative și textele oficiale venețiene explică de ce am preferat să construim versiunea de față a războiului din 1484 pornind de la cele din urmă. Chiar dacă elaborarea rapoartelor diplomatice a depins în măsură covârșitoare de

---

²³ N. Iorga, *Chilia și Cetatea Albă*, p. 162 cu referire la documentele publicate în Hurmuzaki, VIII, doc. XXIX-XXXI, p. 27-28.

acuratețea știrilor strânse de cei doi oficiali venețieni, ele au avantajul că oferă o imagine dinamică a felului în care s-a construit progresiv percepția despre un eveniment. Totodată, Bembo și Dario, ca de altfel orice alt reprezentant al *Serenissimei* Republici, au avut mereu grijă să cântărească fiecare informație pe care o transmiteau mai departe spre metropolă. În acest fel chiar dacă exagerări au mai fost formulate, chiar dacă unele aprecieri pot fi considerate incorecte, mărturiile celor doi pot fi considerate piese de primă importanță în întocmirea oricărei lucrări despre campania din 1484.

Spre deosebire de mulți cronicari Pietro Bembo și Giovanni Dario pot fi considerați observatori atenți, bine informați și buni cunoscători ai problemelor Levantului. Originar din Creta, Giovanni (Zuam/Zuan) Dario cunoștea greaca și turca, abilități lingvistice ce i-au permis, nu o dată, să trateze direct cu dregătorii otomani și să sesizeze nuanțe ce ar fi dispărut prin tălmăcirea, oricât de fidelă, a unui dragoman. A reușit să ducă la bun sfârșit negocierile care au pus capăt războiului cu Poarta din 1463-1479²⁴ și s-a bucurat, se pare, de prețuirea sultanului Mehmed al II-lea²⁵ și a altor dregători otomani. Din acest motiv, după încheierea tratatului din 1479, Republica l-a retrimis în Imperiul Otoman ori de câte ori a fost nevoie de rezolvarea unor probleme spinoase.

---

²⁴ Pentru tratatul propriu zis vezi Diana Gilliland Wright, Pierre A. MacKay, *When the Serenissima*, p. 261-277; pentru multiplele probleme puse de aplicarea tratatului din 1479 și pentru rolul lui Giovanni Dario în aceste negocieri v. Diana Gilliland Wright, *After the Serenissima*, p. 197-211.

²⁵ Diana Gilliland Wright, *Kladas*, p. 168.

Pietro Bembo, descendent al unei familii aristocratice ce a avut interese comerciale în Levant²⁶, a fost numit ca bail la Constantinopol în februarie 1483, succedându-i lui Battista Gritti²⁷. Prin funcția deținută era obligat, la rândul său, să transmită spre lagună orice informație a socotit de folos pentru conducerea Republicii; spectrul războiului încheiat în 1479 plutea încă și înțelegem de ce ambii emisari venețieni au acordat, în rapoartele lor, un loc aparte informațiilor despre puterea maritimă și terestră a padișahului, despre raporturile cu regatele creștine și cu lumea musulmană, despre situația financiară a imperiului, despre atitudinea otomanilor față de Republica Marciană. În această radiografie a Imperiului Otoman, campania în Moldova nu putea trece neobservată. Expediția din 1484 a fost urmărită pas cu pas, de la primele semne de pregătire a unei ofensive, la îndoielile care au existat în privința țintei, până la epilog și la consecințele vizibile sau presupuse ale victoriei lui Baiazid al II-lea.

Cartea urmează această structură cu un preambul în care am socotit necesară o schiță a războiului anti-otoman în a doua jumătate a secolului al XV-lea. Primul capitol este consacrat conflictului de 16 ani care a opus Veneția Imperiului Otoman. În ciuda importanței, subiectul nu a fost până acum tratat monografic. Studiul de referință a lui Roberto Sabatino Lopez se rezumă doar la declanșarea conflictului (1463), în timp ce capitolele de sinteză din lucrări generale se limitează să prezinte acțiunile venețiene acordând importanța cuvenită

---

²⁶ Freddy Thiriet, *Les lettres commerciales des Bembo et le commerce vénitien dans l'Empire Ottoman à la fin du XVe siècle*, în *Studi in onore di Armando Saporì*, II, Milano, 1957, p. 911-933.

²⁷ Maria Pia Pedani, *Elenco*, p. 17.

acțiunilor militare și diplomatice²⁸, dar pierzând de multe ori din vedere strategia otomană și multitudinea de mijloace pe care ambele tabere le-au pus în joc pentru a-și atinge obiectivele²⁹. Încercarea de față nu poate umple un gol istoriografic, ci își propune doar să schițeze cadrul general în care s-au derulat relațiile moldo-venețiene. Din acest motiv am insistat mai mult asupra strategiei venețiene și a locului ocupat în cadrul acesteia de diferiți aliați în cei șaisprezece ani de conflict. S-ar putea reproșa că, în felul acesta, perspectiva venețiană este mult exagerată, fapt ce ar pune în umbră demersurile altor puteri angajate, mai mult sau mai puțin, în conflict. Abordarea este totuși justificată cât timp Veneția a dus greul războiului și a generat o multitudine de acțiuni și proiecte care s-au răsfrânt și asupra altor suverani creștini sau musulmani. Aceste inițiative au generat o amplă documentație păstrată în arhivele Republicii care pun în lumină multe aspecte ignorate de alte surse.

Capitolul al II-lea este o sumară trecere în revistă a relațiilor moldo-venețiene precum și a principalelor etape din conflictul moldo-otoman. Ambele teme sunt destul de bine cunoscute, astfel încât mi s-a părut mai relevant felul în care a evoluat percepția venețiană despre Moldova. În 1475 imaginea era una destul de confuză datorată, în mare măsură, unor știri indirecte. Victoria din 10 ianuarie 1475 a părut să schimbe această perspectivă, Republica luând în premieră decizia de a

---

²⁸ R. S. Lopez, *Il principio*, 45-131; pentru primele faze ale războiului v. Samuele Romanin, *Storia documentata*, IV, 305-400; Giuseppe Gulino, *Frontiere*, p. 62-79; Hans Theunissen, *Ottoman-Venetian Diplomats*, p. 127-134 și, îndeosebi, pentru încrengătura politico-militară monumentală lucrarea a lui Kenneth M. Setton, *The Papacy*, II, p. 231-313.

²⁹ Vezi câteva remarci în acest sens la Ovidiu Cristea, *Venice*, p. 265-279.

trimite un sol la domnul de la Suceava. Totodată, interesul pentru noul aliat se reflectă în hotărârea Senatului de a acorda refugiu unor membri ai familiei lui Ștefan cel Mare în 1476 în condițiile în care sultanul pregătea o expediție de represalii. Din păcate, cu excepția unor cheltuieli provocate de acest episod, nu dispunem de detalii despre acest moment al colaborării moldo-venețiene³⁰. Despre misiunea lui Emanuele Gerardo în Moldova suntem mai bine informați grație rapoartelor trimise domnul Moldovei, despre întinderea și bogăția țării, despre potențialul militar, relațiile cu vecinii ș.a.m.d. Șaisprezece ani mai târziu, un alt emisar venețian, doctorul Matteo Muriano, făcea o nouă radiografie a țării Mușatinilor: „Eu voi povesti”, scria acesta în 1502, „despre cinstita stare a acestui domn, despre fiul său, despre supușii și țara <lui> și apoi întâmplările care au urmat și cele care au loc zilnic între acești domni de la miazănoapte”³¹. Raportul, foarte amănunțit, ilustrează calități diplomatice pe care, la prima vedere, nu le-ai aștepta de la un personaj ce nu pare să fi avut o altă experiență ca ambasador. Acest lucru ne spune foarte mult despre abilitățile supușilor venețieni și, parafrazând o expresie celebră, s-ar putea afirma că la Veneția toată lumea era nu numai negustor, dar – după caz – diplomat, spion sau orice ar fi servit interesele Republicii.

---

³⁰ Documentul era publicat de mult timp, dar a fost analizat cum se cuvine doar recent. Meritul revine studiului elaborat de Ioan-Aurel Pop, Alexandru Simon, *Ungaria et Valachia. Promisiunile valahe ale Republicii Sfântului Marcu din ani 1470*, în „Revista istorică” (sub tipar). Le mulțumesc și pe această cale autorilor pentru amabilitatea de a-mi fi semnalat documentul și a-mi fi permis consultarea textului; cf. Liviu Pilat, Ovidiu Cristea, *Crusading*, p. 156 și n. 114.

³¹ CSTR, I, p. 149.

Capitolul al III-lea este consacrat misiunii lui Pietro Bembo și Giovanni Dario la Constantinopol așa cum este conturată de rapoartele pe care le-au întocmit. Aceste texte pun în lumină instrucțiunile pe care le aveau de îndeplinit, constrângerile și piedicile pe care le-au avut de înfruntat, dar scot în evidență și câteva detalii despre personalitatea celor doi, despre relațiile dintre ei și despre modul în care judecau evoluția raporturilor dintre Imperiul Otoman și Venetia. Informațiile și observațiile făcute despre puterea otomană și despre relațiile cu alte puteri permit o apreciere mai echilibrată a rolului deținut de Moldova în acei ani în contextul în care, odată depășită criza generată de moartea lui Mehmed al II-lea, fiul și succesorul acestuia părea hotărât să continue expansiunea atât în Europa, cât și în Asia.

Cu capitolul al IV-lea începe povestea campaniei din 1484 așa cum a fost spusă de Pietro Bembo și Giovanni Dario. Rapoartele lor arată de ce alte reconstituiri propuse - de exemplu cea a florentinului Andrea Cambini - nu pot fi acceptate. Am insistat apoi asupra conjuncturii în care a fost inițiată campania și asupra motivelor care l-au îndemnat pe Baiazid al II-lea să aleagă Moldova drept țintă.

Capitolul al V-lea este dedicat pregătirilor de război. O atenție specială a fost acordată de cei doi venețieni flotei și artileriei otomane, privite, alături de superioritatea numerică zdrobitoare, drept elemente cheie ale succeselor sultanilor. Pe lângă informațiile legate de puterea militară a padișahului, o relevanță aparte au considerațiile celor doi venețieni despre derularea și deznoământul probabil al expediției. Amândoi își exprimau speranța ca, cu ajutorul lui Dumnezeu, creștinii să iasă învingători și aminteau de eșecurile înregistrate de

Mehmed al II-lea în Moldova. Totuși cei doi nu ascundeau că perspectivele păreau mai degrabă sumbre în fața amplitudinii și minuțiozității cu care turcii pregăteau campania.

Capitolul al VI-lea este dedicat manierei în care a fost relatată derularea expediției. Paradoxal, aceasta constituie partea cea mai neclară a rapoartelor trimise spre metropolă, pentru că, în acest caz, ambii reprezentanți ai Republicii au depins de calitatea știrilor care soseau de pe front. Acestea au fost, de multe ori, apreciate drept exagerate și doar mesagerii speciali trimiși de sultan au fost considerați demni de încredere cu toate că era de presupus că și aceste mesaje oficiale exagerau faptele de arme ale lui Baiazid al II-lea.

Capitolul al VII-lea este dedicat păcii sau, mai bine zis, antecedentelor acesteia. Întrucât ultimele rapoarte redactate de Bembo și Dario se opresc în februarie 1485, adică cu mai bine de un an înainte de încheierea păcii moldo-otomane, textele celor doi venețieni se referă doar la reacțiile pe termen scurt provocate de cucerirea Chilei și Cetății Albe, singurul detaliu referitor la pace fiind menționarea unui salv-conduct pentru solul moldovean care urma să sosească la Constantinopol. Tratatul încheiat în 1486 a marcat un moment important în istoria Moldovei medievale, iar în lipsa actului original reconstituirea clauzelor poate fi presupusă doar prin apelul la alte categorii de surse.

Ultimul capitol este de fapt un epilog și cuprinde evoluțiile politice și militare posterioare campaniei. Pentru reprezentanții Republicii acțiunea sultanului din 1484 constituia doar începutul unui lung șir de conflicte care nu aveau cum să ocolească Veneția. Totuși, pentru sfârșitul anului 1484 și începutul celui următor, tonul lui

Pietro Bembo și Giovanni Dario era, în ciuda unor chestiuni spinoase din relațiile otomano-venețiene, relativ calm. Amândoi țineau să-și avertizeze superiorii să ia măsuri pentru situația în care otomanii ar fi rupt pacea. Era preferabil, în opinia lor, ca Veneția să fie pregătită decât să se lase surprinsă de un atac declanșat pe neașteptate.

Cartea ia sfârșit odată cu întreruperea dosarului corespondenței celor doi emisari venețieni. Interesul Republicii Marciene pentru Moldova a continuat să se manifeste și în anii următori. Jurnalele lui Marino Sanudo „cel Tânăr”, rapoartele baililor venețieni de la sfârșitul secolului al XV-lea, atâtea câte s-au păstrat, și misiunea lui Matteo Muriano la Suceava, în 1502-1503, arată că, în pofida distanței și a obstacolelor care existau în calea unei colaborări, Ștefan cel Mare a rămas un personaj de luat în calcul pentru orice proiect anti-otoman.

Introducerea noastră nu se poate încheia fără câteva precizări. Ca orice lucrare de istorie, cartea de față a operat unele simplificări. Pedanții ar putea obiecta, de exemplu, că termenii turc/otoman sunt frecvent folosiți pentru a-i desemna pe supușii sultanului; osmaniștii ar sublinia că primul termen nu ar fi tocmai corect cât timp mulți membri ai elitei otomane nu erau de etnie turcă. Observația este, desigur, îndreptățită numai că izvoarele epocii vorbesc de turci, nu de otomani; totodată, dacă pentru secolul al XIV-lea termenul *turc* ar putea provoca confuzie între emiratul otoman și alte emirate turcești (Aydin, Menteșe, Qarasi, Sarukhan etc.) de la sfârșitul secolului al XV-lea o astfel de confuzie dispăre odată cu cucerirea otomană a întregii Anatolii.

O altă simplificare privește cele două cetăți care au constituit ținta expediției din 1484. Pe tot parcursul lucrării

m-am referit la „Chilia și Cetatea Albă” pentru a nu complica inutil lucrurile. Istoriografia ultimelor decenii a vorbit de existența unor așezări pereche Chilia și Licostomo, respectiv Cetatea Albă (*Asprokastron*) și Cetatea Neagră (*Maurokastron*, *Maurocastrum*, *Moncastro*)³². Am preferat să ignor această situație și să utilizez terminologia rapoartelor lui Pietro Bembo și Giovanni Dario pentru că, până la urmă, în felul acesta am distorsionat în mai mică măsură mesajul celor doi și pentru că, în acest fel, textul a putut fi mai ușor de urmărit.

În sfârșit, ar fi de semnalat disproporția dintre mărturiile „externe” referitoare la campania din 1484 și cele „interne”. Dacă Nicolae Iorga a folosit în mare măsură mărturiile din arhivele occidentale, iar Nicoară Beldiceanu³³ a consacrat două studii expediției pe baza surselor otomane, o lucrare fundamentată pe documentele Moldovei s-ar reduce doar la câteva rânduri. Letopisețul anonim și cele două letopisețe putnene menționează pe scurt ziua și luna căderii cetăților și ajutorul dat turcilor de domnul muntean, Vlad Călugărul, în timp ce cancelaria țării pare să nu fi emis nici un act în anul în cauză. În aceste condiții dosarul venețian constituie un corpus coerent de documente care, în ciuda lacunelor, neclarităților sau subiectivității, ne permite să sesizăm mizele unei campanii și consecințele în timp și spațiu antrenate de aceasta. Ceea ce a părut să fie un eveniment minor au

---

³² Pentru ultimele luări de poziție în problema Chilia-Licostomo Octavian Iliescu, *Nouvelles contributions à la géographie historique de la Mer Noire*, în „Il Mar Nero”, I, 1994, p. 229-259; pentru un punct de vedere contrar v. Petre Diaconu, *Kilia et Licostomo, un faux problème de géographie historique*, „Il Mar Nero”, II, 1995-1996, p. 235-263. Pentru Cetatea Albă v. studiile elaborate de Matei Cazacu, *L'expansion*, p. 99-122 și Șerban Papacostea, *Maurocastrum*, p. 911-915.

³³ Pentru bibliografia mai veche v. Nicoară Beldiceanu, *La campagne*, p. 67-77 și N. Beldiceanu, *La conquête*, p. 36-90.

fost, în fapt, pași importanți în procesul transformării Imperiului Otoman într-o putere tricontinentală.

În finalul acestei introduceri îmi reînnoiesc mulțumirile față de instituțiile și persoanele care, în 2004, m-au ajutat să duc la bun sfârșit prima versiune a acestei cărți și față de toți cei care de atunci încă m-au făcut să reflectez la subiectul de față precum și, într-un plan mai general, la felul în care gândim și scriem istoria. La lunga listă a profesorilor, colegilor și prietenilor inclusă în prima ediție s-au adăugat, în timp, numeroși alții. Menționarea tuturor ar amenința să umple o listă obositor de lungă care, tocmai prin lungimea ei, ar risca să împingă mulțumirile în derizoriu. Excepție voi face doar față de Centrul de cercetare și documentare „Ștefan cel Mare” de la Mănăstirea Putna care, de la conferința organizată în anul 2004, a continuat să încurajeze și să sprijine cu vorba și cu fapta cercetarea uneia dintre cele mai importante domnii din istoria românilor. De asemenea mulțumiri speciale se cuvin Ramonei Neacșa care a revăzut forma finală a textului sugerând câteva îndreptări.

